

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті доведено необхідність підготовки майбутніх учителів до сприйняття і розроблення інноваційних методів, прийомів, форм навчання і виховання школярів. Теоретично обґрунтовано сутність поняття «готовність майбутніх учителів до інноваційної освітньої діяльності». Розкрито роль і місце психолого-педагогічних дисциплін у процесі формування креативного мислення студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Зазначено, що специфіка викладання психолого-педагогічних дисциплін є сприятливою для розкриття інноваційного потенціалу майбутніх учителів. Доведено, що зміст психолого-педагогічних дисциплін вимагає оновлення акмеологічними ідеями та положеннями про розвиток особистості, шляхи розкриття її особистісно-професійного потенціалу в педагогічному процесі. Наведено приклад інноваційного підходу до підготовки майбутніх учителів як оволодіння ними інформаційно-комунікаційними технологіями на спеціальних заняттях, використання таких технологій при вивченні психолого-педагогічних дисциплін.

Ключові слова: інноваційна освітня діяльність учителя, професійна підготовка майбутніх учителів, готовність майбутніх учителів до інноваційної освітньої діяльності, психолого-педагогічні дисципліни, вищий педагогічний навчальний заклад, педагогічна акмеологія, інформаційно-комунікаційні технології.

The article proves the necessity of training the future teachers to the perception and development of innovative methods, receptions, forms of training and education. It is theoretically justified the essence of the concept "readiness of the future teachers for innovative educational activities." The author reveals the role and place of psychological and pedagogical disciplines in the process of formation of creative thinking of students of higher educational institutions. It is noted that the specifics of teaching psychological and pedagogical disciplines is favorable for the disclosure of the innovative potential of the future teachers. It is proved that the contents of psychological and pedagogical disciplines requires updating akmeology ideas and propositions about the development of the individual, disclosure of the personal and professional potential in the pedagogical process. There is an example of an innovative approach to the preparation of the future teachers as the mastery of information and communication technologies in special classes, the use of such technologies in the classroom for psychological and pedagogical disciplines.

Key words: innovative educational activities of the teachers, professional preparation of the future teachers, the readiness of the future teachers to innovative educational activities, psychological and pedagogical disciplines, higher pedagogical school, pedagogical akmeology, information and communication technologies.

На сучасному етапі розвитку освітніх потреб у державі, оновлення змісту й організаційних форм у середній і вищій освіті відбувається переорієнтація з традиційного навчання й виховання школярів на впровадження інноваційних методів, прийомів, форм педагогічної взаємодії між суб'єктами педагогічного

процесу. Зазначимо, що інноваційна освітня діяльність учителя спрямована на створення нових, оригінальних педагогічних ідей, розроблення авторських методик, зміну звичних поглядів на освітні процеси, побудову суспільно-педагогічних відносин на партнерських засадах. Головною ланкою інноваційної освітньої діяльності є вчитель як новатор, носій нововведень, модифікатор, творча «натура». Інноваційний потенціал педагога виявляється в уміннях генерувати нові ідеї, створювати нові продукти педагогічної діяльності, розвивати креативне мислення й творчі здібності в педагогічній діяльності. Творчі ідеї вчителі реалізують в авторських програмах, що допомагає їм позбутися стереотипів у викладанні навчальних предметів і проведенні виховних годин у закріплених класах.

Як свідчать результати спостереження за роботою передових вчителів, досвід керівництва педагогічною практикою студентів у загальноосвітніх навчальних закладах різного типу, вчителі намагаються реалізувати власний творчий потенціал, але існує низка причин, з яких нерідко творчий рівень самореалізації ними не досягається. Ми провели опитування вчителів (разом 117 осіб) з метою виявлення їхнього ставлення до інноваційної освітньої діяльності, новаторства в шкільній освіті. Учителі відповіли, що їм бракує: відповідного досвіду інноваційної освітньої діяльності, хоча інформацію про інноваційні методи, прийоми, форми організації навчання й виховання школярів вони систематично отримують на засіданнях методичних об'єднань, упевнені в тому, що «знати і робити» є різними справами (49,6%); впевненості в своїх силах і вольових зусиль для того, щоб розробити власну методику навчання й виховання учнів, занадто лінуються в професійних справах (29,9%); мотивації досягнення успіху в педагогічній діяльності, заважає професійне вигорання, неперспективне бачення результатів педагогічної діяльності, стереотипне мислення, відсутність заохочувальних заходів з боку керівництва, підтримки батьків і щирої подяки учнів (20,5%).

Підготовка майбутніх учителів до сприйняття та розроблення інноваційних методів, прийомів, форм навчання й виховання школярів є актуальною, оскільки новаторство сприяє формуванню позитивної «Я»-концепції педагога, переведенню його резервного потенціалу зі стану потенційного до актуального, набуттю особистісно-професійної зрілості, високому професіоналізму та стимулює мотивації досягнення акме в різних видах педагогічної діяльності. У контексті інноваційних підходів до освітніх процесів визначення сучасної стратегії підготовки майбутніх учителів до професійної самореалізації в педагогічній діяльності вимагає звернення до психолого-педагогічних дисциплін. У вищому педагогічному навчальному закладі набувають актуальності й поширення ідеї акмеологічного характеру, котрі суттєво збагачують розуміння природи самості й спрямованість її на досягнення акме. Ознайомлення студентів із основними положеннями акмеології та педагогічної акмеології позитивно впливає на пізнання і розкриття як власного потенціалу, так і потенційних сил майбутніх учителів; сприяє усуненню перешкод, що заважають самовдосконаленню, самореалізації, саморозвитку.

Про педагогічні інновації зазначено в наукових працях [1-6; 8], в яких йдеться про необхідність формування готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності, технологію управління та організації інноваційними процесами у сучасній школі. Освітні технології дедалі частіше зазнають змін, тому

сучасний учитель має постійно бути готовим до сприйняття, оцінювання, перероблення й використання науково-методичної інформації, досвіду педагогів.

Інноваційну діяльність учителя вчена О.Мандражи [1] визначає як продуктивну діяльність, яка пов'язана з новаціями в педагогічній науці й практиці та перетворенням їх на нововведення. Суть інноваційної діяльності учителя автор розкриває, як: збір інформації та аналітико-синтетична розумова діяльність щодо її обробки; генерування ідеї щодо створення принципово нового і його опис або вивчення, переосмислення та засвоєння вже відомого досвіду; організація запровадження новації у практику; оформлення та поширення позитивного досвіду.

Вихідною думкою у нашому дослідженні є те, що науково-теоретичною основою формування спеціальних виховних умінь у студентів вищих педагогічних закладів є педагогічні дисципліни. У своєму дослідженні А. Троцько [7] висуває вимоги, дотримання яких розширює можливості використання виховного ресурсу сучасного навчального процесу: розробка конкретних видів діяльності, методів і форм навчання, які б забезпечували оволодіння майбутніми вчителями необхідними практичними вміннями, цілеспрямоване формування виховних умінь під час проходження практики, організація позанавчальної виховної роботи зі студентами.

Формулювання цілей статті: обґрунтувати актуальність і доцільність формування готовності майбутніх учителів до інноваційної освітньої діяльності; розкрити потенціал психолого-педагогічних дисциплін, які викладаються у вищому педагогічному навчальному закладі.

У дослідженні сутність поняття «готовність майбутніх учителів до інноваційної освітньої діяльності» розкриваємо як особистісно-професійне новоутворення, здатність особистості пізнавати та розкривати власний творчий потенціал у педагогічній діяльності, аналізувати й узагальнювати передовий педагогічний досвід, розробляти авторські підходи до навчання та виховання школярів, презентувати власні доробки й бути ініціатором учнівської творчості. Ми уточнили мотиваційно-ціннісний, пізнавально-проектувальний, особистісно-аналітичний компоненти готовності вчителів до інноваційної освітньої діяльності, а також конкретизували вміння інноваційної освітньої діяльності вчителя, як: гностичні, комунікативні, конструктивні, організаторські, пошукові, дослідницькі. Привертає увагу той факт, що останнім часом йдеться про освітні проекти та участь учителів у таких проектах. І тому в компонентах готовності майбутніх учителів до інноваційної освітньої діяльності має бути відбитий проектувальний елемент як процесуальна сторона процесу підготовки педагогів.

Психолого-педагогічна підготовка є невід'ємною складовою загалом професійної підготовки майбутнього вчителя. Професійне самопізнання й самоствердження в ролі успішного учителя відбувається не лише під час вивчення навчальних дисциплін фахового циклу, але й у процесі засвоєння навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу. Так, суть психолого-педагогічної підготовки студентів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди полягає в тому, що майбутні учителі поглиблюють знання про природу людини, її індивідуальність, вивчають індивідуальні та вікові особливості розвитку дитини, набувають педагогічного досвіду в період навчання у ВНЗ. Науково грамотно організована психолого-педагогічна підготовка студентів розширює їхню професійну компетентність, сприяє максимально

повній самореалізації та саморозвитку в педагогічному процесі, спрямовує їх до акме-вершин професіоналізму й педагогічної майстерності.

Майбутні педагоги вивчають основи педагогічної майстерності, педагогіку, історію педагогіки, порівняльну педагогіку, загальну психологію, вікову та педагогічну психологію, соціальну психологію, виконують курсові роботи з педагогіки та психології, а також проходять безперервну пропедевтичну практику у школах, практику в дитячому оздоровчому таборі, педагогічну практику в школі, на кафедрах університету, в науково-дослідних лабораторіях тощо. Методистами з педагогіки в процесі проходження педагогічної практики працюють викладачі кафедр психолого-педагогічної спрямованості.

У процесі вивчення педагогічних дисциплін у студентів формується педагогічна майстерність як інтегроване новоутворення, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. Так, на семінарських заняттях з основ педагогічної майстерності студенти пишуть твори на тему: «Чому я вибрав професію вчителя», «Мій ідеал учителя», «Ідеал майбутнього учня», висловлюють думку про високе призначення вчителя, його соціальну відповідальність, потреби у постійному самовдосконаленні вчителя та стимулюванні саморозвитку учнів. Рольові ігри «Пори року», «Зустріч двох знайомих», тренінги, обговорення педагогічних ситуацій активізують пізнавальну діяльність майбутніх учителів, дозволяють відпрацювати педагогічну техніку, створити імідж сучасного вчителя. Студенти вчаться писати самохарактеристику, план самовиховання, що дозволяє їм розкрити власний творчий потенціал, пізнати сильні й слабкі сторони власного характеру, намітити шляхи досягнення професійного акме, бо робота вчителя вимагає досконалості й професіоналізму. На цих заняттях студенти вчаться працювати класним керівником у визначених класах. Прикладом цього є розробка батьківських зборів, у якій визначається тема, актуальні питання з навчання і виховання, що обговорюються з батьками, підбирається відповідний матеріал для проведення бесід із батьками.

У процесі вивчення теорії виховання студенти засвоюють мету, завдання, вимоги, зміст, методи та форми роботи зі школярами. У них формується гуманне ставлення до дитини, повага до іншої людини, розширюється світогляд і підвищується інтерес до професійної діяльності. Під час вивчення дидактики студентам пропонується складання фрагментів уроків з подальшою презентацією на семінарських заняттях. Індивідуальним творчим продуктом кожного студента є цікавий фрагмент уроку з навчального предмета у вибраному класі, в якому розкриті методи, форми навчання, дидактичні принципи, види контролю та оцінювання тощо. Це сприяє формуванню у студентів не лише фахової, але й педагогічної, методичної компетентності. Колективне підведення підсумків розвиває критичне мислення, формує адекватну самооцінку майбутніх учителів.

Курсова робота з педагогіки, з одного боку, поглиблює теоретичні знання, а з іншого, – перевіряє сформовані уміння практичного характеру, оскільки у другому розділі описується педагогічний експеримент, проведений студентом під керівництвом викладача. На жаль, коли виконується курсова робота, проводиться лише один тиждень безперервної пропедевтичної практики. У зв'язку з цим у студентів виникають складнощі з перевіркою науково-педагогічних теоретичних положень на практиці.

Студенти поглиблюють теоретичні знання з педагогіки, знайомляться з інноваційними педагогічними технологіями, з передовим досвідом учителів-

практиків, працюючи в гуртку «Організація науково-дослідної роботи з педагогіки». Усі засідання гуртка передбачають організацію взаємодії студентів, спрямовуються на розвиток їхніх комунікативних компетенцій, комунікативних умінь та умінь науково-дослідної роботи: написання рецензій на педагогічну статтю, літературу; визначення проблеми, мети, об'єкта, предмета, гіпотези дослідження з конкретних тем; проведення констатувального етапу педагогічного експерименту; узагальнення педагогічного досвіду; розробка PowerPoint презентацій.

Проведення конкурсу педагогічної майстерності на факультетському та університетському рівнях допомагає студентам усвідомити себе суб'єктом педагогічної діяльності, оволодіти необхідними професійно-педагогічними вміннями, елементами педагогічної техніки, сприяє формуванню творчої активності студентів, їх гуманістичної позиції у стосунках з людьми.

Курс історії педагогіки – один із провідних педагогічних курсів у системі фундаментальної підготовки майбутніх учителів. Освітнє значення історії педагогіки в системі професійної підготовки учителів полягає в розширенні наукового кругозору, формуванні умінь аналізувати, зіставляти й порівнювати педагогічні явища, факти в їх історичній ретроспективі, розвитку критичного педагогічного мислення. Професійне значення цього курсу: забезпечення оволодіння майбутніми учителями кращими здобутками національної та світової педагогіки, вміннями застосовувати їх у педагогічній практиці, здійснювати пошукову діяльність, створення умов для формування педагогічного світогляду. Виховне значення історії педагогіки як навчального предмета полягає в тому, щоб домогтися глибокого усвідомлення того, що формування високих загальнолюдських якостей можливе лише на основі осмислення національних цінностей, родинно-побутових традицій.

Лекції та семінари з історії педагогіки мають педагогічну спрямованість, що відбивається у: а) формуванні ідеалу вчителя на основі яскравих прикладів життя відомих просвітян (М. Ломоносов, Д. Менделєєв та інші) та науковців-природознавців Харківського університету (М. Бекетов, І. Мечников та інші); б) розвитку самостійного історико-педагогічного мислення (навчити бачити і розуміти закономірності розвитку педагогічних категорій); в) критичному ставленні до педагогічної спадщини минулого, що буде утримувати майбутнього педагога від консерватизму й рутини, а також від псевдоноваторства в учительській роботі.

Майбутні вчителі щорічно беруть участь у студентських науково-практичних конференціях на теми «Педагогічна спадщина А. Макаренка та сучасність», «Науково-виховна спадщина В. Сухомлинського: досвід і перспективи», що проводяться кафедрою історії педагогіки та порівняльної педагогіки. Студенти позитивно ставляться до загальноуніверситетського конкурсу з соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи на тему: «Назустріч», спрямованого на розвиток соціальної активності та ініціативності особистості, формування вмінь розв'язувати актуальні соціально-педагогічні проблеми, розвиток навичок взаємодії з оточуючим середовищем у межах соціального партнерства, поширення серед студентської молоді ідей гуманізму, її активізацію в напрямі здійснення соціально значущої діяльності для покращення соціальної ситуації. У ході конкурсу студенти здійснюють презентацію команд, проголошують промови, виявляють кмітливість, активність, винахідливість та

знання соціальної проблематики при підготовці спільного соціально-педагогічного проекту, беруть участь в акції «Флеш-моб» за певну соціальну ідею, виявляють креативність з метою залучення матеріальних ресурсів та волонтерів для проведення соціально значущої акції. До конкурсу студенти готують соціально-педагогічні есе, плакати та соціальні ролики в галузі соціальної реклами щодо попередження та подолання негативних явищ у соціальному середовищі, що свідчить про їхню активність та небайдужість до соціальних проблем. Така діяльність сприяє усвідомленню відповідальності майбутніх вчителів за власний внесок у соціальне виховання підростаючого покоління.

На педагогічній практиці в школі та в майбутній професійній діяльності студентам потрібні загальні знання з психології про явища психології, історію становлення психології як науки, психіку та її складові, властивості нервової системи, структуру сучасної психології, стислу характеристику кожної галузі психологічних знань. Для більш змістовного вивчення основ загальної психології студенти розглядають методи дослідження психіки людини.

Урахування вікових особливостей школярів лежить в основі визначення раціональних видів допомоги учням у навчально-виховному процесі та є невід'ємною складовою професіоналізму вчителя. У процесі вивчення вікової та педагогічної психології у студентів формується уява про предмет і методи вікової психології, її значення для навчання та виховання дітей. Ця дисципліна допомагає їм в освоєнні аналітичного підходу до сучасних концепцій навчання і формування особистості, до практики конструювання навчально-виховних ситуацій.

Вивчення курсу «Соціальна психологія» є важливим етапом у підготовці кваліфікованого педагога. Без знання механізмів свідомості та поведінки соціальних спільнот, груп, індивідів, їх міжособистісних стосунків, а також соціальної детермінованості й ролі цих механізмів у різних сферах суспільства і різних випадках, що є змістом указанного курсу, неможлива наукова організація навчально-виховного процесу. Соціальна психологія розкриває не тільки загальні закономірності поведінки, спілкування і діяльності окремих особистостей, груп, а і становлення світогляду майбутніх учителів. У процесі вивчення цієї дисципліни студенти оволодівають знаннями про природу та закономірності міжособистісних стосунків у навчально-виховних закладах, а також засвоюють діагностику сформованості рівнів міжособистісних взаємин.

Студенти щорічно беруть участь у конференції «Психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі». На пленарному засіданні слухаються доповіді студентів, кращі роботи відзначаються та нагороджуються членами комісії конференції. Доповіді цих студентів з науково-теоретичних питань у галузі психології та педагогіки друкуються у збірнику. Таким чином, розкриття інноваційного потенціалу особистості студента відбувається в підготовці до публічного виступу, під час презентації власних доробок, організації та проведенні різних видів навчально-виховної гри. Позитивно впливають на формування професійної позиції студента бесіди та дискусії, присвячені обговоренню питань знаходження власного місця у бурхливому житті, визначення шляхів самореалізації, мотивація самовдосконалення особистісно-професійних якостей.

Особливої уваги заслуговує Психологічний центр університету, метою якого є проведення заходів щодо пропаганди психологічних знань серед педагогічних працівників, підвищення рівня їх психологічної культури, допомога студентам

якнайшвидше адаптуватися до нових умов життя та навчання у ВНЗ, розумно долати психоемоційні, інтелектуальні та фізичні перевантаження, які виникають.

Для майбутніх викладачів, які навчаються в магістратурі за фахом підготовки в університеті, пропонуємо за вільним вибором навчальну дисципліну «Теоретичні та прикладні аспекти педагогічної акмеології у вищій школі», що розрахована на п'ять кредитів (150 годин). Така навчальна дисципліна не є дублюванням «Педагогіки» та її складових – «Педагогіки вищої школи», «Педагогічного менеджменту», її понятійно-категоріальний апарат є самостійним, а зміст узагальнює набуті слухачами магістратури професійні знання й уміння, зокрема й результати самоосвітніх процесів, розширює уяву про передовий педагогічний досвід, професіоналізм викладача. Під час вивчення такої навчальної дисципліни майбутні викладачі засвоюють знання та вміння з педагогічної акмеології, до яких віднесемо: знання історії виникнення педагогічної акмеології як науки, її понятійно-категоріального апарату, про місце і роль серед інших галузевих навчальних дисциплін, значущість акмеологічної культури й акмеологічної позиції в становленні викладача вищої школи; вміння розробляти професіограму та акмеограму викладача, проводити акмеологічні тренінги, складати портфоліо, навчати студентів прийомам самовиховання і самоосвіти.

Як на нашу думку, то ще недостатньо розкриваються та використовуються потенційні можливості лекції для розкриття інноваційного потенціалу, творчих здібностей викладача. На наш погляд, підготовка й проведення лекції для студентів вимагають від викладача певних зусиль як творчих, так і вольових. Так, на практиці зі слухачами магістратури ми проводили бінарну лекцію з педагогіки вищої школи. З особистісного досвіду додамо, що слухачам сподобався такий приклад, вони активно підтримували викладачів, позитивно оцінили підготовку та проведення. Однак існують певні труднощі в проведенні таких лекцій, наприклад, у звіт про навантаження години записує лише один викладач.

Нині недостатньо викладачеві зробити презентацію і відтворити її зміст перед студентами. Викладачам необхідно освоювати і використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у педагогічному процесі. Ураховуючи низький рівень забезпечення вишів комп'ютерною технікою та підключення до мережі Інтернет, особливої популярності наразі набуває застосування під час академічної лекції технології Bringyourowndevices (BYOD), сутність якої полягає у використанні на занятті смартфонів, планшетів, що не є власністю навчального закладу, а належать студентам. Щоб зробити лекцію більш яскравою, перетворити студента з пасивного слухача в активного учасника навчального процесу, викладач може використовувати уривки з документальних, а часом із художніх, а то й анімаційних фільмів, телепередач, політичних дискусій, виступів провідних фахівців із певної наукової галузі. Ось тут і може прозвучати фраза: «Увімкніть свої девайси». Однак, у такий спосіб застосування ІКТ неможливо перевірити, котрий саме ресурс переглядають студенти, із яких не всі, на жаль, мають стійку мотивацію до навчання й високий рівень відповідальності. Проте сказане вище можна спробувати уникнути. По-перше, коли відеоматеріали є цікавими, тоді й тема, що розглядається, має особистісну значущість для студентів. По-друге, перед переглядом необхідно поставити студентам проблемне питання, відповідь на яке «підкаже» відео. По-третє, тривалість перегляду не повинна перевищувати 5-7 хвилин.

Зауважимо, що ІКТ застосовують у педагогічному процесі, як: 1) засіб візуалізації навчального матеріалу (таблиці зі статистичними даними, що важко сприймаються на слух; різні види мап; ілюстративний матеріал); 2) засіб демонстрації дослідів, процесів (для студентів природничих спеціальностей); 3) засіб пояснення певного поняття, явища, процесу (динамічна блок-схема); 4) засіб створення емоційного настрою (відеофільми, кліпи). Утім, застосування ІКТ у такий спосіб також має певні недоліки, як: захоплення презентаціями PowerPoint може призвести до «кліпового мислення», що характеризується фрагментарністю, відсутністю цілісної картини сприйняття, а захоплення загалом візуалізацією – перетворити активне навчання на суто ілюстративне.

Висновки із проведеного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. У процесі вивчення майбутніми педагогами психолого-педагогічних дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі розкривається їхній особистісно-професійний потенціал, виховується гуманне ставлення до дитини. У дослідженні слід виокремити актуальні питання проблеми, яким присвячується стаття, а саме: зміст психолого-педагогічних дисциплін позитивно впливає на розвиток особистості студента, розвиток його гуманних якостей, які допомагають побудувати гуманні міжособистісні стосунки в студентському колективі. навчальний і виховний ресурси психолого-педагогічних дисциплін підсилюється ідеями досягнення акме в інноваційній освітній діяльності, формуванням професійної позиції майбутнього вчителя як новоутворення, що виявляється в прагненні особистості досягати позитивних самозмін у професійній підготовці, ставленні до дитини як найвищої цінності, дотриманні морально-етичних правил поведінки у повсякденному житті, успішній реалізації особистісно-професійного потенціалу в різних видах діяльності вищого педагогічного навчального закладу. І тому доцільно було не скорочувати кількість годин із психолого-педагогічних дисциплін, з практики, оскільки це негативно впливає на якість підготовки майбутнього вчителя. Перспективним є отримання студентами додаткових знань з теорії виховання, дидактики, акмеології, педагогічної акмеології у позанавчальній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мандражи О. А. Підготовка вчителів до інноваційної діяльності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. А. Мандражи. — Київ, 2014. — 20 с.
2. Попова О. В. Основи педагогічної інноватики : навч. посіб. / Попова О. В., Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О. — Харків, 2009. — 192 с.
3. Попова О. В. Роль кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи у розкритті інноваційного потенціалу майбутнього вчителя / О. В. Попова // Матеріали наук.-практ. конф. викл., док-тів і аспір. каф. заг. пед. та пед. вищ. шк. [«Кафедра педагогіки в системі підготовки майбутнього вчителя» (до 165 річчя від дня заснув. кафедри)], (Харків, 20 жовт. 2015 р.) / МОН України, ХНПУ імені Г. С. Сковороди, каф. заг. пед. та пед. вищ. шк. — Харків, 2015. — Ч. 1. — С. 17-18.
4. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади професійної самореалізації учителя / Л. С. Рибалко // Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 трав. 2016 р.) / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. — Харків : «Смугаста типографія», 2016. — С. 274-279.

5. Рибалко Л. С. Портфоліо як засіб самоосвітньої діяльності вчителя загальноосвітньої навчальної школи / Л. С. Рибалко // Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.). – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. – С. 80-83.

6. Рибалко Л. С. Теоретичні та прикладні аспекти педагогічної акмеології у вищій школі / Рибалко Л. С. // Вісник ЧНПУ. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2017. – С. 156-159.

7. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних закладах : автореф. дис. на здобуття д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. В. Троцько. – Київ, 1997. – 54 с.

8. Уруський В. Готовність учителя до інноваційної діяльності / В. Уруський // Методист. – № 8. – 2012. – С. 9-17.

Рецензент: д. пед. н., проф. Щербяк Ю.А.